

"מפרי הארץ"

"פרשת וילג"ל"

"ובין כתפיו שכן אלו ימות המשיח"

אלישיך: ויהי כראותו כי כל זה איננו שוה לשידברו אתו. בקש לעשות הוראה שיכירו בה כי לבו שלם אתם, שעל בנימין בכה על צוואריו - הוא על צרת זרעו כאשר נבאר - ולא על מה שהצר לעצמו. וגם לא נשק לו. (טו) ואל כל יתר אחיו נשק ובכה על צרת עצמו וכאשר נבאר בס"ד. ועל ידי כן דברו.

והנה הקשו רבותינו ז"ל (בראשית רבה צג יב) וכי שני צוארים היה לבנימין. אלא ראה ברוח הקודש שבית המקדש שיבנה בחלק בנימין יחרב פעמים. והוא כי צואר הוא בית המקדש כמו שאמרו ז"ל (שיר השירים רבה ז י) על (צוארך) [אפך] כמגדל הלבנון [צ"ע] שלא אמרו כן על צוארך אלא על אפך.

ועל דרך הפשט יתכן שבכה על צוארי חללי שבט בנימין, כי כמה צוארי חלל נפלו בפלגש בגבעה עד שכמעט תם השבט. ובנימין בכה על צואריו העתידיים ליפול שלשים שנה קודם ליציאת מצרים שהקדימו הקץ ונפלו ביד פלשתים מאתים אלף מאפרים. וארבעים ושתים אלף אפרתים בימי יפתח. וזהו צוארי לשון רבים.

ומיד וינשק לכל אחיו מה שלא עשה כן לבנימין, להורות כי נפשו קשורה בנפשם עם שהיצרו אותו, כי הנשיקה פה אל פה היא הוראת חבור נפש בנפש כמבואר אצלינו בספר שושנת העמקים. וגם להסתכל בעצם בפניהם, כי לא היו כל העשרה נגד פניו בקרוב, על כן נשק לכל אחיו אחד אחד, למען יתקרבו לו אחד אחד. ואז הכיר כי רעה מעותדת לבא אליהם בעצמם בהתגלגלם בהרוגי מלכות, וזהו ויבך עליהם, כלומר עליהם עצמם, מה שאין כן בבנימין שלא בכה רק על זולתו מזרעו. והוא מה שרמז להם מתחלה באומרו ועתה אל תעצבו כלומר אך לאחר זמן תעצבו, אלא שלא הרגישו הרמז עד כה שגלה להם שהיה בוכה עליהם. ועל כן בראותם כי נכמרו רחמיו אליהם מלבו, שהדמעות יוצאות מהלב, אז דברו אחיו עמו. וזהו ואחרי כן דברו אחיו אתו.

ר' צדוק הכהן: והנה איתא (מגילה ט"ז ב) על פסוק (בראשית מ"ה, י"ד) ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך בכה על שני מקדשים שעתידין להיות בחלקו של בנימין ויעתידין ליחרב ובנימין בכה על צואריו בכה על משכן שילה שעתידי להיות בחלקו של יוסף. נרמז המקדשים בצואר דהמזבח נקרא צואר דענין האכילה מכונה בשם צואר כמו שנקרא הלהוט אחר אכילה ושתיה גרגרן (פסחים פ"ו ב) והמזבח היה מקום אכילת קרבנות סעודתא דמלכא. ותחילת הקדושה היה בחלקו של יוסף במשכן שילה והיה נאכל קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה ואמרו (זבחים קי"ח ב) עין שלא רצתה לזון וליהנות מדבר שאינו שלו תזכה ותאכל כמלא עינים. ר' יוסי ברבי חנינא אמר וכו' תזכה ותאכל בין השנואין שקדשי משכן שילה שבחלקו של יוסף נאכל אף בגבולי שאר שבטים ששנאוהו.

והיה כח בקדושת יוסף שכל מי שראה אותו יכול לאכול מקדשי שמים. שהרי בירושלים היה נאכל בקדושה רק בתוך החומה ובמשכן שילה שבחלקו של יוסף הועיל הראיה שיוכלו לאכול בקדושה. ועל כן האכיל יוסף לאחיו מסעודת שבת שלו שהיה סעודתא דמלכא ממש והאכיל להם להכניס בהם הקדושה שיאכלו גם כן אכילה בקדושה ולתקן כל שורש הפגם. שעיקר שליטת היצר הרע מתוך אכילה ושתיה כמו שנאמר (דברים י"א, ט"ז) ואכלת ושבעת השמרו לכם פן וגו', וכמו שאמרו בספרי (עקב ז') מכמה קרא'...

וכתיב ותרב משאת בנימין ממשאת כולם חמש ידות. והנה לשון ותרב משמע שנתרבה מאליו ולפירוש רש"י שהוא חלקו וחלק יוסף ואסנת ומנשה ואפרים יש להבין לשון ותרב. גם למה נתנו לו מחלקם. ולפי דברינו שעיקר כוונת יוסף היה להאכילן משיירי סעודת שבת שלו שהיתה סעודתא דמלכא והיה כח בשיירי סעודתו להכניס קדושה בכל השבטים לפי זה לא שייך טעם זה על חלקי מנשה ואפרים ואסנת.

אמנם יש לומר על פי מה דמצינו בחמישה מקומות שרתה שכינה על ישראל בחלקו של בנימין ולפי מה שאמרו בגמרא (זבחים קי"ח ב) למאן דאמר חופף עליו זה מקדש ראשון כל היום זה מקדש שני ובין כתפיו שכן אלו ימות המשיח. השראת השכינה בשלושה מקדשים ונוב וגבעון בחלק בנימין הרי חמישה. ולמאן דאמר חופף עליו זה העולם הזה כל היום אלו ימות המשיח וכו', ואף שילה בכלל. יש לומר דנוב וגבעון חדא חשיב לה ועל דרך מה שכתב רש"י (שם קי"ט. ט. ד"ה נוב) גבי שלוש בירות. ולכולי עלמא בחמישה מקומות שרתה שכינה בחלק בנימין וזהו שנאמר ותרב משאת בנימין וגו' חמש ידות. דאף שהכניס קדושה לכל השבטים בבנימין נתרבה הקדושה חמש ידות. ששרתה השכינה בחלקו בחמישה מקומות.

"לכבוד שבת קודש"

"מפרי הארץ"

הלכה

אבן העזר

א' האם מותר לאיש ואשה לעלות במעלית לבדם?

תשובה: מותר לאיש ואישה לעלות במעלית לבדם אם המעלית יכולה להיפתח (ע"י לחיצה של אדם מבחוץ) בכל קומה (וכמצוי בבנייני משרדים וכד').

ב' אם המעלית לא יכולה להיפתח מבחוץ בכל קומה?

תשובה: מותר להתייחד בה רק אם זמן השהות במעלית לא יכול לעלות על חצי דקה. (הל' יחוד גדולי ההוראה).

חושן משפט

א' מצא כסף בחדר מדרגות של בניין האם חייב להכריז או הרי אלו שלו?

תשובה: חייב להכריז דהוי חצר שאינה משתמרת. (עיין בסימן רנ"ט)

ב' מי ששבר חפץ בהיותו ילד קטן האם צריך לשלם?

תשובה: צריך לשלם לפנים משורת הדין לשלם. (עיין במשנ"ב סימן שמ"ג סק"ט)

אורוז זויים

א' האם ילד קטן שנקרע לו הציצית האם צריך להסיר את הבגד מיד?

תשובה: לא צריך לפי שהיא טלית שאולה ומה שהוא מברך לא הפסיד. (עיין סימן י"ד)

ב' מי שנקרע לו טלית קטן באמצע הרחוב האם צריך להסיר מיד או שיכול ללכת למקום צדדי?

תשובה: יכול משום כבוד הבריות. (עיין סימן ט"ו)

יורה דעה

א' המלוה את המת ולא בתוך ד' אמותיו האם צריך ליטול ידיים?

תשובה: מעיקר הדין לא צריך אבל החזו"א כ' שנהגו. (עיין בדינים והנהגות החזו"א)

ב' מי שאפה לחם בתנור בלי להפריש חלה מה יעשה?

תשובה: יפריש כשהלחמניות אפויות ויכוון גם על מה שנבלע בתבנית. (עיין בסימן שכ"ח)

"אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה"

כלי יקר: כל הסיבות והגלגולים האלו היו להורידם מצרימה כדי לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך, וזו היא העצה העמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, אשר יעץ ואשר בירר לו הגלויות לירד לארצות העמים העמוקים מן ארץ כנען במקום עומק שאול הגיהנום, ובילקוט (רמז קנ) מביא מדרש הדורש על יוסף פסוק (משלי כ ה) **מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה.** ולי נראה לפרש שגם יוסף נתכוון לזה לסבב ירידתם למצרים למקום מים עמוקים מים הזדונים.

וזו היא העצה היעוצה אשר בלב יוסף ואין אדם יכול לעמוד על דעתו, כי אם יהודה איש תבונות ירד לסוף דעתו וידלנה להוציא לאור מחשבתו אשר חשב על היהודים להורידם לארצות העמים, ועל כן נראה ה' אל יעקב במראות הלילה, כדרך שמצינו כשיעד לאברהם כי גר יהיה זרעך נראה אליו בזמן שהשמש שוקעת בנפול תרדמה על האנשים, כמו שנאמר (בראשית טו יב) ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם, כך נראה ה' אל יעקב במראות הלילה, כי כל זה רמז אל חשכת הגלות, ועל כן היה יעקב מתירא לירד למקום חושך ענן וערפל עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא אל תירא מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם, וזה על ידי העינוי שאמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה, והעינוי היה סיבה לעשותם לגוי גדול כמו שנאמר (שמות א יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה.

ובזה מדוקדק הלשון שאמר לו ה' אנכי ארד עמך הקדים ירידת השכינה לירידתו, כי אנכי ארד היינו ירידת השכינה, עמך היינו ירידת יעקב, ובעליה נאמר בהיפך זה ממש, ואנכי אעלך היינו עליית יעקב תחילה, ואחר כך גם עלה היינו עליית השכינה, **המשל בזה למי שמולך את חבירו למים עמוקים וחבירו ירא לרדת שמה פן יטבע ברוב עומקם, על כן אינו יורד לתוך המים עד שירד שמה תחילה זה המוליכו והוא אחריו,** אבל בעליה אינו רוצה שילך מוליכו תחילה והוא ישאר במים לבדו, אלא הוא העולה תחילה ומוליכו אחריו, כדי שבין בירידה ובין בעליה לא ישאר הוא לבדו רגע אחד במים, כך לא רצה הקדוש ברוך הוא שיהיו ישראל בגלות רגע אחד בלא השכינה, **על כן הקדים בירידה ירידת השכינה ובעליה הקדים עליית יעקב. וזהו ענין נכון ויקר.**

”מפרי הארץ”

בעניין: שולחן עמקום הראוי להתפלל עם הצבור, ודין ההולך בדרך.

ו: המתפלל שחרית כשהציבור במוסף או להיפך, האם נחשב בציבור כשמתפלל בביתו וכשמתפלל עמהם?

תשובה: בביתו לא עמהם כן.

ז: באיזה חלק ירוץ לביהכ”נ – כשיוצא מביתו, סמוך לביהכ”נ, בתוך ביהכ”נ?

תשובה: כשיוצא מביתו יזדרז ולא יתעכב ועיקר הריצה כשבא סמוך לביהכ”נ ובתוך ביהכ”נ אסור לרוץ.

ח: באיזה אופן מצוה לרוץ כשיוצא מביהכ”נ?

תשובה: על מנת לחזור וכדי ללמוד תורה.

ט: האם בזמנינו מותר לרוק בביהכ”נ?

תשובה: אסור.

י: שלא יחוצץ דבר בינו לבין הקיר – מה הטעם, מה יעשה בשעת הדחק, מ”ה חוץ לד”א, האם בע”ח ואדם חוצצים, מ”ה סטנדר שמתפלל עליו או שאינו מתפלל עליו, ספסלי ביהכ”נ?

תשובה: כדי שיתכוון בשעת החדק לא יתעכב בשביל זה חוץ מד’ אמות לא חוצץ בע”ח חוצצים ואדם לא חוץ סטנדר שהוא צורך התפילה לא מוצץ וכול שכן ספסלים הקבועים.

א: האם צריך חלונות בבית ובבית הכנסת, כמה חלונות ולאיזה צד, ומה התועלת בחלונות?

תשובה: י”ב חלונות לאיזה צד שירצה ובתנאי שיהיה גם לצד ירושלים והתועלת שאם נתבטלה כוונתו ישא עיניו לשמים.

ב: תפילה בחוף הים הפתוח האם מותר, והאם מותר בשדה לעוברי דרכים ולשאר בנ”א, בין האילנות, במקום מוקף מחיצות ואינו מקורה?

תשובה: בחוף הפתוח אסור ובשדה לעוברי דרכים מותר ועדיף שיתפללו בין האילנות ובשאר בני אדם אסור ובמקום מוקף מותר אפילו שלא מקורה.

ג: כשיש חדר בצד מזרח האם מותר להתפלל שם למזרח ואחוריו לביהכ”נ, והאם נכון כן לכתחילה?

תשובה: מותר ואין נכון כן לכתחילה.

ד: באיזה אופנים מותר לעבור ליד פתח ביהכ”נ בשעת התפילה?

תשובה: נושא משואי או לבוש תפילין וכשיש כמה מניינים בבית הכנסת.

ה: איזה אונס פוטר מתפילה בציבור?

תשובה: שתש כוחו וכן אם יבא לידי הפסד ממון.

מכון סת”ם
הוֹכְמוֹס
הַסּוֹפֵר

בנשיאות מרן הגר”א שטרן שליט”א

רח’ הרב קוק 1 בני ברק 0533107467

kolmoshasofer@gmail.com

mprihaaretz@gmail.com

"מפרי הארץ"

"מבית הוועד"

מהרב יוזקאל עוב עליט"א

השלמת תענית עשרה בטבת ובפרט בזמן מלחמה

יש לדון האם אחד שהיה לו אונס וכגון שחלה ואין מתענה בעשרה בטבת ובימים שלאחר מכן יכול להתענות האם צריך להשלים התענית ביום אחר, ואף אם בדרך כלל א"צ להשלים האם עכשיו שהוא זמן מלחמה צריך להשלים.

חידוש המנחת חינוך דהוא דין בחודש

א. ויסוד הנידון הוא ע"פ חידושו הידוע של המנחת חינוך במצוה ש"א אות ז' דארבעה צומות הללו מדברי קבלה אין נקבע להם יום מיוחד עשרה בטבת או תשעה באב וכדו', רק הדברי קבלה הוא על אלו החדשים דבטבת ותמוז ואב ותשרי מחויבים להתענות בהם יום אחד, אבל לא נתייחד יום מיוחד רק איזה יום שירצה יוכל להתענות באלו החדשים, וראיה לדבר דבפסוק אינו מבואר איזה יום כלל רק צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי דהיינו החדשים אבל לא באיזה יום.

והביא עוד ראיה מהא דפליגי ר' עקיבא ור' שמעון שם בראש השנה יח: אי צום העשירי בעשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים או צום העשירי בחמשה בטבת שבו הגיעה שמועה של חורבן ביהמ"ק לגולה, וקשה מאי פליגי, הא פוק חזי מאי עמא דבר, דהא היו מיד אחר החורבן והיאך שכחו מתי עשו בזמן בית שני יום משתה ושמחה, ועוד הביא ראיה דאיך עקרו מתשעה בתמוז שהיה בבית ראשון לשבעה עשר בתמוז שהיה בזמן בית שני, והאיך אפשר לעקור דברי קבלה שהוא כתורה הו"ל לקבוע גם יום י"ז בו חוץ מט' בתמוז ולא לעקרו לגמרי, וגם שאיך היה רבי קובע ט"ב בעשרה באב והא דברי קבלה הוא שיהיה בט' באב.

אלא ודאי מתחילה כל אחד היה מתענה ועושה ששון ושמחה באיזה זמן שירצה ולאחר שחרב הבית רצו לקבוע לכל ישראל יחד, וע"ז פליגי תנאי באיזה זמן יקבעו לכל ישראל, [הפסוקים דמייתי כל תנא אסמכתא בעלמא] ובזה ביאר המנ"ח הא דאין נוהג הצום שני ימים בחו"ל דמ"מ הוי באותו חודש וסגי ביום אחד, [ועיי' מה שכתב על צום גדליה ועי' בזה לקמן].

והוסיף שם במנחת חינוך [בד"ה ומכל מקום] דכתב דבעת שהיה החיוב להתענות מדברי קבלה והוא לא התענה באותו היום בשוגג, או שהיה חולה באותו היום שפטור מלהתענות או באונס, דנראה ברור דחיוב גמור עליו להתענות יום אחר בחודש הזה כדי לצאת מצות דברי קבלה, ואיזה יום שמתענה יצא ידי דברי קבלה עכ"פ, וכן אם אכל בשוגג באמצע היום דאף דודאי משלים תעניתו יום זה, אך מ"מ חייב להתענות יום אחר, ,כן נראה לענ"ד ברור ואמת בס"ד".

והוסיף המנח"ח דמ"מ עתה כיון שכל הצומות לא הווין אלא מדרבנן, ורבנן קבעו על יום זה, ואם עבר א"צ להתענות עוד. [ועיי"ש דהמשיך דלעתיד לבא דיהפך לששון ולשמחה לא יעשו שני ימים יו"ט, כיון דהמדברי קבלה הוא בהחודש ויצאו את הדברי קבלה אף אם עשו ביום אחר], עכ"תו"ד.

האידינא האם הוי מדברי קבלה

ב. ולפ"ז יש לדון ע"פ מה שכתב הטור והאידינא רצו ונהגו להתענות לפיכך אסור לפרוץ גדר וכ"ש בדורות הללו שבעונותינו יש שמד ואין שלום הלכך הכל חייבים להתענות מדברי קבלה ומתקנת נביאים. עכ"ד הטור. ויסודו הוא מדברי הרמב"ן בתורת האדם והביאו הר"ן בפ"ק דראש השנה, וכמו שכתב שם בבית יוסף עיי"ש בדבריו.

ויסוד דברי הרמב"ן דהאידינא נחשב שעת השמד ואין שלום וחייבים להתענות מדברי קבלה אלא דהרמב"ן כבר תמה דא"כ היה צריך לנהוג כל חומרי תענית ציבור בכל הה' עינים ולנהוג התענית מהלילה.

ובשו"ע תק"נ א' פסק דא"צ לנהוג כל העיניים ומותרים ברחיצה וכו' וא"צ להפסיק מבעוד יום דלא פסקי' כחומרת הרמב"ן, אך המשנ"ב ס"ק ו' הביא בשם האחרונים דבעל נפש יחמיר בכלום כמו בתשעה באב ובשעה"צ ס"ק ט' הטעם דהאידינא מצוי גזירות מן העובדי כוכבים וא"כ חל עצם החיוב על הג' צומות כמו על ט' באב לפי דברי הרמב"ן וגם הגר"א בביאורו מסכים לדברי הרמב"ן ועיי"ש בשם השל"ה דבע"נ יפסיק גם מבעו"י.

וא"כ יש לדון האם לדברי המנחת חינוך נימא דבעל נפש צריך להחמיר ולהשלים תעניתו אם נאנס ולא התענה, ובפרט האידינא דאנו בזמן צרה וזמן מלחמה ויש עלינו גזירות העכו"ם.

[ויש לברר אם הלשון המוזכר בראשונים שמד אם הכוונה דוקא שמד על המצוות וזה אין עלינו עכשיו מצד הגויים או לאו דווקא אלא כל גזירות רעות שיש על ישראל, ומסתמא הדברים מפורשים וצ"ב.

וכן יש לעיין האם עכשיו בכל מקום בארץ ישראל נקרא שהוא זמן גזירה, דשמעתי מכבוד מו"ר שליט"א דרך בשבוע הראשון לאחר שמח"ת היה נחשב לגבי דינים המוזכרים לזמן רעבון ורק לתושבים הקרובים מאד בדרום, אך הנידון אם נימא דכן נחשב עתה שעת השמד וכבזמן גזירות העכו"ם האם יש חיוב להשלים].

דברי האבודרהם על עשרה בטבת

”בפרי הארץ”

ג. ואף אי נימא כעצם חידושו של המנחת חינוך, אך עשרה בטבת קיל טפי לענין ההשלמה והוא ע"פ מה שידוע מדברי הגר"ח בכתבים במס' ר"ה דהביא דברי הבית יוסף סי' תק"נ בשם האבודרהם דעשרה בטבת צמים אף כשחל בשבת [ולא שייך בסדר העיבור דידן]. וכתב בבית יוסף לא ידעתי מנין לו.

[ועי' אור שמח פרק ה' מתענית דכתב דהמקור מהגמ' בעירובין מא: דבר בי רב דיתיב בתעניתא בערב שבת דדנה הגמ' אם משלים, ואמאי איירי בתענית יחיד ולא בתענית ציבור, אלא כיון דלפי סדר העיבור אינו שייך שיהא תע"צ רק בעשרה בטבת, ואם דוחה שבת כ"ש שמשלים התענית אם הוא ביום ו', ועי' ברכת כהן שדן בזה]

וביאר הגר"ח ע"פ היסוד הנ"ל דעיקר התקנה מדברי קבלה היה על החודש, ולכך אם חל בשבת שאר הצומות נדחים ליום א', אלא דעשרה בטבת דכתיב בעצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלים נמצא דהיום קגרים, ולכך קבעו מדברי קבלה דוקא על היום ולא על החודש ולכך צמים בו אפי' אם חל בשבת, דצום דחי שבת וכמו תענית חלום דדחי שבת [והוא רק כיסוד המנחת חינוך, אך המנח"ח עצמו סבירא ליה יסודו דהוא קביעות בחודש אף בעשרה בטבת וכמבואר לעיל והגר"ח ס"ל דלא נאמר על עשרה בטבת].

ועי' מגילה ו. דכתב שם רש"י דאף עשרה בטבת אילו חל בשבת אין צמים בו אלא נדחה, ולכא' פליג על שיטת האבודרהם וראיתי מביאים כן בשם ספר דעת תורה, אך לכא' נראה דלא פליגי, דהא הנה דברי האבודרהם ד' בטבת היה דוחה שבת הרי נראה דלא קאי בזמן הזה דהא כיון דרצו מתעניין רצו אין מתענים נמצא דהצום הוא רק רשות [ונדפירש"י] ואיך ידחה צום רשות את השבת.

ובע"כ דדברי האבודרהם לא קאי רק בזמן שעת השמד דחייבים לצום אך בזמן דליכא שמד איה"נ אף בי' בטבת לא יצומו, ופשוט, ולפ"ז ליכא ראייה מרש"י במגילה דחולק על האבודרהם דאפשר לבאר דרש"י הא איירי בזמן שאינו שעת השמד וכדכתב שם להדיא דרצו מתעניין רצו אין מתעניין וא"כ ודאי דלא שייך דיחיה שבת כיון דהוא תענית רשות, וכלשון רש"י בר"ה, וע"ז איתא שם דמאחרין ליום א' ולא מקדימין כתענית אסתר, והאבודרהם הא ודאי איירי בזמן השמד. ולפ"ז עכ"פ בעשרה בטבת להמנ"ח היה צריך בשעת שמד להשלים, ולהגר"ח אין צריך להשלים.

לדון בדברי המנחת חינוך

ד. אך על עצם דברי המנ"ח יש להקשות ע"פ המבואר במקום אחר דאיכא דיעות בראשונים דט"ב האידינא נמי מדברי קבלה וא"כ אמאי א"צ להשלים האידינא מי שלא צם בהאי יומא.

וכן יש להקשות מהא דאיתא כאן ובתענית יב. דאר"א ב"ר צדוק אני מבני בניו של סנאב בן בנימין ופעם חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו [שצמו רק חלק מהיום] מפני שיו"ט שלנו הוא [ופירש"י] דהוא יו"ט של זמן עצי הכהנים [וכתבו התוס' שם בד"ה התם דהאי עובדא היה לאחר החורבן דקודם החורבן כיון שיש שלום אין שם גזירת המלכות, [ומזה נפסק בשו"ע ס' תקנ"ט סעיף ט' דבת"ב שנדחה בעל ברית אינו צם עד סוף היום].

והנה ראבר"צ היה מיד אחר החורבן, ומסתברא דהוא נחשב כזמן הגזירה [ועי' בביאור הגר"א סי' תק"נ ב' דבזמן רבי נחו מהגזירות] וא"כ לשיטת המנחת חינוך איך יש קולא בצום נדחה, והא השתא כיון דקבעוהו בי' אב מפני השבת א"כ הא חזר להיות עיקר התקנה, לשיטת המנ"ח שצריך להשלים אם אינו צם באותו יום ובדאי גם אם חל בשבת כן דחזר להיות עיקר היום, דהא עיקר התקנה הוא החודש, ובזמן שיש שמד הרי זה עיקר הדין ואין מוזכר שהשלימוהו אח"כ ביום אחר.

בריטב"א חזי' דיסוד זה דהקביעות בהחודש הוא רק בי"ז בתמוז

ה. והנה כד חזינן בלשון הריטב"א בב' מקומות חזינן דאף דכתב יסוד זה של המנחת חינוך אך מכל מקום חלוק מאד דהנה המנחת חינוך כתב יסודו בכל הד' צומות, אך כד חזי' בריטב"א דלא קאי על כל ד' הצומות דהריטב"א בתענית כט. האריך לדון דלכא' הצומות נקבעו על בית ראשון והראיה דצמים האידינא ג"כ בעשרה בטבת וצום גדליה דהם בחורבן בית ראשון, וא"כ הק' אמאי נעקר ט' בתמוז ממקומו שבית ראשון הבקעה העיר בט' תמוז ונקבע לפי בית שני.

ותי' הריטב"א דכיון שחזרה הבקעה בחודש זה בשניה א"א שלא להתענות עליה, והיה הדבר קשה שיתענו בו ובי"ז, וכיון דחורבן בית שני היה אבל חדש וחמיר להו טפי קבעו הצום בבקעה שניה, ,ואף בתחילה לפי שהיו יודעים זה, גזרו הצום סתם בחודש הזה ולא קבעו יום מסוים".

וכ"ה בריטב"א בר"ה יח: שכתב שם: ואפשר עוד לומר שאף נביאים ראשונים שגזרו התענית יודעים היו בחורבן שני ולא קבעוהו בט' בו דוקא אלא בחודש זה, שלא מצינו שנקרא אלא צום הד'. [והוסיף הריטב"א שאין צורך לכך ליישב שם קושייתו].

ומשמע להדיא דכל סברא זו הוא רק בי"ז בתמוז הואיל וידעו שיהיה חרבן שני בי"ז, ולכך קבעוהו על החודש דוקא, [ואגב י"ז בתמוז קראו הכתוב לכל הצומות על שם החודש, דהא ודאי הוא כן לפי הביאור שמבארים באבודרהם] אך הטעם שייך רק בי"ז בתמוז, דידעו דישתנה בבית שני, ולפ"ז נמצא דכל סברתו הוא בי"ז בתמוז אך ט"ב קבעוהו על היום דוקא.

ולפ"ז א"ש אף להשיטות דט"ב מדברי קבלה הא דא"צ להשלים הצום ביום אחר אם אכל באונס וכדו', כיון דת"ב נקבע דוקא ביום זה, וכשעבר היום לא שייך לחייבו לצום, ובי"ז בתמוז הא דא"צ להשלים הצום, היינו טעמא משום דהאידינא תלוי ברצו מתעניין רצו אין מתעניין. [והרמב"ן דס"ל דהאידינא שעת שמד, איה"נ יסבור דגם בי"ז בתמוז קבעוהו על היום].

ליישוב להריטב"א קושיות המנחת חינוך

ו. וליישוב קושיות המנחת חינוך דפוק חזי מאי עמא דבר מתי נהגו בבית שני ימי ששון ושמחה האם בחמשה בטבת או בעשרה בטבת אפשר קצת ליישב ע"פ מש"כ רש"י שם בר"ה יח: ד"ה יהיו, דששון ושמחה הוא ליאסר בהספד ותענית, ולכך אפשר דאף איסור הספד ותענית נהגו בשניהם וכלל הימים של מגילת תענית, והיה אצלם כימים של מגילת תענית, אלא דלאחר החורבן דנהפך ליום צום בזה נחלקו התנאים לאחר החורבן מתי באמת הוא מדברי נביאים ומתי הוא רק כמגילת תענית, ודו"ק. [אך עי' בפירוש אברבנאל זכריה ח' י"ט לששון ולשמחה וזהו כנגד ההספד, וגם כן יהיו למועדים טובים רוצה לומר לאכול משמנים ולשתות ממתקים שהוא כנגד הצומות שיאכלו וישתו בהם במועדי ה'].

"מפרי הארץ"

והא דכתב ליישב בזה הא דצום גדליה נקבע לג' תשרי לפי המבואר בבית יוסף דבראש השנה נהרג גדליה בן אחיקם, ולמה קבעו בג' תשרי ולא בא' תשרי, וכיון שהוא דברי קבלה ידחה שבת ויום טוב, שפיר אפשר לומר כעין מה שתירץ אף ללא היסוד דהקביעות הוא על החודש, דהואיל והוא יו"ט יום א' לא רצו הנביאים לקבוע באותו יום, ולא היה להם ענין לקבוע באותו יום ולדחות בקביעות ראש השנה דא' תשרי, ולא קבעו ג"כ בב' תשרי כיון שיש מקומות שהוא יו"ט, ולכך קבעו ביום שכולם אצלם יום חול, והוא כעין תירוצו אך ללא היסוד דהקביעות על החודש, ופשוט.

בספר התשב"ץ מבואר כהמנחת חינוך

ז. אך בדברי התשב"ץ סי' רע"א מבואר להדיא דקאי על כל ד' הצומות, ודלא כהריטב"א, ודברי המנחת חינוך אתיא כשיטת התשב"ץ יעו"ש בארוכה, שהארץ הרבה אי האידנא שמד או דהאידנא לאו שעת שמד, [ולהתשב"ץ איה"נ האידנא דליכא שמד ג"כ ט"ב לאו מדברי קבלה, ולכך האידנא א"צ השלים, אף למי שלא התענה].

וז"ל התשב"ץ: שהנביאים שתקנו צום הרביעי לא יחדו בזה אי זה יום והניחו הדבר מסור לב"ד לטלטלו מיום אל יום על צרה כיו"ב והיא הבקיעה וכו' כל שהיא באותו חודש וכו' וכך תקנו הנביאים שיהיו הצומות באלו הארבעה חדשים אבל לא הקפידו על איזה יום מהם ובלבד שתהיה הצרה מעין הראשונה יעו"ש, ולפ"ז הדרא נידון דידן באחד שלא צם בעשרה בטבת מה דינו להשלמה וכו"ל.

אך כד נידוק בלשון התשב"ץ נחזי עדיין דלדבריו אף דהוי תקנה על תענית בהחודש, וכעיקר יסוד המנחת חינוך, מכל מקום אינו לגמרי כיסוד המנ"ח, אלא דהוא גדר חדש שע"י זה ישתנה באמת הדינים, דהתשב"ץ כתב דהניחו הדבר תלוי **ומסור לב"ד לטלטלו מיום אל יום**, ולדבריו אחר שב"ד טלטלוהו ליום זה וקבעוהו ביום זה הרי שפיר נקבע דוקא ליום זה.

ובזה יש ליישב קושיית המנ"ח אמאי א"צ להשלים [דהמנ"ח תי' דהאידנא לאו דברי קבלה ואפי' ת"ב, והוקשה על דבריו מהשיטות דהאידנא דברי קבלה] שכיין שמסרו לב"ד לטלטלו א"כ האידנא זה דוקא הקביעות ואין ענין להשלים ביום אחר.

וגם כשחל בשבת וכגון ט' באב לא טלטלוהו ליום אחר מפני השבת אלא השאירוהו דעיקר היום הוא בשבת ובו אין אבילות נוהגת [ודברים שבצנעה היו מחלוקת ואכמ"ל] אלא דתקנו דבאופן זה יצומו ביום שאחר מכן ובאופן זה כיון דאינו עיקר התקנה הקלו קולות בצום נדחה ודו"ק,

ונמצא דיסוד המנחת חינוך, דקביעות הצום תלוי בחודש בכל הד' צומות, מיתלא תליא באשלי רברבי, דבתשב"ץ מבואר כעין דבריו בכל הד' צומות [אך ניתן לב"ד לטלטלו], ובריטב"א מבואר כדבריו רק על י"ז בתמוז, ובשיטת האבודרהם ביאר הגר"ח דס"ל דכל הצומות כהמנ"ח חוץ מעשרה בטבת דהוא על היום.

העולה מהדברים להלכה

ח. ולפ"ז בנידון דידן דהשלמה בעשרה בטבת כשנאנס ולא צם, לכו"ע אין צריך להשלים, דלדברי המנ"ח א"צ להשלים כיון דס"ל כהשיטות דהאידנא הוי רק דרבנן ואף בזמן גזירות העכו"ם הוי רק כשהוא על כל ישראל וכמבואר בתשב"ץ והאידנאדלתלוי ברצו קבעוהו דוקא באותו יום, ואף להרמב"ן דהאידנא הוא שעת השמד, ושייך כל החומרות, וא"כ לכאו' היה עכ"פ בעל נפש צריך להשלים, אך ליכא ראיא להרמב"ן דס"ל להך חידוש דהוא דין בחודש, ועצם הדבר דלא שמענו דצריך להשלים ש"מ דס"ל להרמב"ן כהצד דאינו דין בחודש, וליכא ענין להשלים, [ועכ"פ כהתשב"ץ דטלטלוהו ליום זה, וממילא א"צ להשלים, והתשב"ץ עצמו ס"ל דהאידנא לאו שעת השמד יעו"ש].

הא דיהפך לששון ולשמחה

ט. ומצפים אנו שיהפך במהרה לששון ולשמחה וככתוב בנביאים, ולכאו' תמוה מהכי תיתי שיהפך ליום שמחה, והתינוח שאינו צום כבר כיון דבטלה הסיבה, אך מדוע שיהפך ליום שמחה, והראוני בספר נחלת יעקב לבעל הנתיבות המשפט בחלק אמת ליעקב על אגדות דמסכת ראש השנה דף יח:.

וזה לשון הנחלת יעקב: דהנה לכאו' הוא תמוה הבטחה זו, ומה ענין להפוך אלו ימי הצומות לששון ולשמחה, וכי מי שארע לו צרה בתשרי, וניצל מהצרה בניסן יעשה בתשרי על יום משתה ושמחה, ודאי דאין ראוי לקבוע יום המשתה ושמחה אלא ביום שניצל מהצרה, כמו ביציאת מצרים שנקבע יום השמחה ביום יציאת מצרים ולא ביום שנכנסו למצרים, וזה קושיית הש"ס קרי ליה צום וקרי ליה ששון, כלומר האריך שייך שיום הצרה יקבע ליום הששון.

ולזה נאמר לתרץ, אף דודאי אין ראוי לקבוע שמחה ביום הצרה מ"מ אם מכח מה שנעשה הצרה ביום הזה היה סיבה שניצל אח"כ מהצרה, כגון שביום שנחלה היה רופא של המלך כאן, ועל"ז נתרפא, ואילו לא היה נחלה ביום הזה רק ביום אחר לא היה הרופא כאן ולא היה נתרפא, בודאי ראוי לקבוע ביום זה המשתה דהא ביום זה היה סיבה להנס.

והנה אמרו בש"ס (גיטין פח.). צדקה עשה הקב"ה שהקדים שני שנים לונשנתם, שבאם לא, היה מקוים בהם ח"ו כי אבד תאבדון, ונמצא שביום ההוא היה התעוררות רחמים גדולים, למען לא יקוים בהם ח"ו אבד תאבדון, וראוי לקבוע יום משתה ושמחה בזמן הגאולה, כי ע"י ההתעוררות הרחמים שהיה ביום ההוא באת הגאולה יעו"ש בהמשך דבריו.

ועי' עוד ביאור הגר"א סי' תק"פ ג' על דברי השו"ע דיש מי שאומר שגזרו שמתענין בכל שני וחמישי על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה וחילול השם ולעתידי לבא יהפכם ה' לששון ולשמחה, וכתב הגר"א ולתידי לבא כמ"ש הצום הרביעי וכו' יהיה לששון ולשמחה וכמ"ש קרי ליה צום וקרי ליה ששון וכו' וכן אמרו באותו יו"ט הכתובין במגילת תענית והני נמי וכו' וקיי"ל כוותיה וכמ"ש והפכתי אבלי לששון, עכ"ד הגר"א, ומשמע דהוא ענין דהפכתי אבלי לששון במהרה בימינו אמן.